

XVI. Yüzyılda Ermenek Camileri ve Cami Vakıfları

Bilal GÖK

Özet

Günümüzde Karaman iline bağlı bir ilçe merkezi olan Ermenek, tarihte Karaman Beyliği'nin ilk başkenti idi. Bu sebeple şehirde bu beylik dönemine ait çok sayıda dinî ve sosyal yapı mevcuttur. Bu eserler arasında camiler ayrı bir öneme sahiptir. Bu makalede Ulu, Sipas ve Meydan Camileri, XVI. yüzyıl Evkaf Tahrir Defterleri'nin verileri ışığında ele alınmıştır. Karamanlılar dönemi mimari özelliklerini yansıtan bu camilerin, mimarî özellikleri yanında vakfiyeleri, görevlileri, gelir ve gider kalemleri ele alınmıştır. Bu mabetler, dini fonksiyonları yanında birer yaygın eğitim kurumu niteliğindedir. Camiler, bütün faaliyetlerini banileri ve daha sonraki zamanlarda hayırseverler tarafından vakfedilen zengin vakıf gelirleriyle sağlamıştır. Adı geçen camiler zaman içerisinde köklü tamiratlar geçirmekle birlikte, günümüzde hala ayakta dır ve faaliyetlerine devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: XVI. yüzyıl, Ermenek, Vakıf, Ulu Camii, Sipas Camii, Meydan Camii.

The Mosques of Ermenek and Mosque Waqfs in 16th Century

Abstract

Ermenek, today which is a county of Karaman, was the first capital of Beylik of Karaman. Because of this reason, there are a lot of sacred and social buildings which are built during the period of this Emirate. Among these buildings, mosques are of a greater importance. In this article; Ulu, Sipas and Meydan Mosques are discussed according to the data's of 16th century Evkaf Tahrir records. The waqfiyas, attendants and the incomes & expenses of these mosques are discussed as well as their architectural features that reflect the Karamans age architectural features. These temples are (some sort of) widespread education institutes besides their religious functions. Mosques, at first performed their services by their builder's and later, by the Waqfs that are supported by benefactors. The mosques mentioned here are still whole and in service, despite they have been restored in the course of time.

Key Words: 16th century, Ermenek, Waqf, Ulu Mosque, Sipas Mosque, Meydan Mosque.

* Bu makale doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

* Dr., Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Anadolu Kız Meslek Lisesi Öğretmeni-Malatya (e-posta: bgok38@hotmail.com)

Giriş

Ermenek, Anadolu'nun güneyinde Taşeli Platosu'nun merkezinde, Göksu vadisinin kuzey yamaçlarında engebeli bir arazi üzerinde yer alan bir şehirdir. Anadolu'nun en eski yerleşim birimlerinden birisi olan Ermenek, Hitit, Firik, Lidya, Pers, Helen, Roma ve Bizans¹ hâkimiyetleri dönemini yaşadktan sonra, nihayet XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kesif bir Türkmen yerleşimine sahne olmuştur². Bölgeye yerleşen Türk boyları, Karamanoğulları Beyliği'ni teşkil etmiş ve Ermenek şehri bu devletin ilk başkenti olmuştur. Şehir bu süre içerisinde yeni baştan inşa edilip mescid, cami, medrese, hamam vb. anıt eserlerle süslenmiştir³.

Karaman Beyliği, siyasî ve askerî açıdan rakibi durumundaki Osmanlılar ile⁴, ilk olarak 1386'da karşı karşıya gelmiş⁵, bu mücadele 1475'te Ermenek'in de kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle son bulmuştur⁶.

- ¹ Bölgenin coğrafi konumu ve adı geçen tarihi dönemleriyle ilgili olarak şu eserlere bakılabilir: Charles Texier, **Küçük Asya I**, (nşr. K. Y. Koprıman, M. Yıldız), Ankara 2002, 41-54; Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: XII, XIII, XIV**, (nşr. A. Pekman), İstanbul 1993, 200; Birgit Brandau-Hartmut Schickert, **Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu**, Ankara 2003, 47; M.P. Charlesworth, "Tiberius", **The Cambridge Ancient History X, The Augustan Empire 44 B.C. – A.D. 70**, (Edit A. Cook, Feadcock M.P. Charlesworth), Cambridge 1971, 620; W. M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (nşr. M. Pektaş), İstanbul 1961, 407; Keith Hopwood, "Who Where The Isaurians?", **XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990) Kongreye Sunulan Bildiriler II**, Ankara 1994, 375; A. Alexandrovich Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi I**, (nşr. A. M. Mansel), Ankara 1943, 297; Texier, 2002: III, 297; Hasan Bahar, **İsauria Bölgesi Tarihi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1991; Osman Doğanay, **Germanikopolis (Ermenek) Çevresinin Tarihi Coğrafyası ve Eserleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2003.
- ² İbn Bîbî, **El-Evamirü'l Ala'ıye Fî'l Umurü'l Ala'ıye (Selçuknâme) I**, (nşr. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, 202; Şikâri, **Karamanoğulları Tarihi**, (nşr. M. Mesud Koman), Konya 1946, 9; M. Faud Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, (nşr. O. F. Köprülü), İstanbul 1986, 73; İ. Hakki Uzünçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1988, 2; O. Turan'a göre bu fetih 1225 tarihinde gerçekleşmiştir. Bkz. Osman Turan, "Kıbrıs Tarihi Üzerinde Çalışmalar I, Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", **Belleten XXVII/110**, (1964), 217; M. C. Şehabeddin Tekindağ, **Karaman Beyliği, XIII – XV. Asırda Cenubî Anadolu Tarihine Ait Tedkik**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1947, 9 vd; Şihâbeddin Tekindağ, "Ermenek", **İA. IV**, MEB 1997, 316.
- ³ Karaman Beyliği dönemiyle ilgili Arap kaynaklarında bu durum açıkça dile getirilmektedir. Bkz. Ebî'l-Abbâs el-Şehabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömerî, **Et-Ta'rif bi'l-Mustalahüş-Şerîf**, Kahire 1913, 40, 50; Ömerî, **Mesâlik-ül-Ebsar Fî Memâlik-i Emsar**, (nşr. F. Taeschner), Leipzig 1929, 48; Kalkaşandî, **Subh el-a'sâ V**, Mısır 1914, 347; Hamd-Allâh Mustawfî, **Nuzhat-al-Qulûb**, (Nşr. G. Le Strange), Leyden 1919, 96.
- ⁴ Ö. Lütfi Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, (Ayrı Basım), İstanbul tarihsiz, 18, 27; Halil İnalçık, "Türkler-Osmanlılar", **İA. XII/2**, MEB 1997, 289; Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600**, (Çev. R. Sezer), İstanbul 2003, 20; F. Köprülü, 1986: 25; Yahya Başkan, **Karaman-oğulları Beyliği-Alâ'ed-din-Ali Bey Dönemi (1357-1398)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1999, 26.
- ⁵ Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşri Tarihi I**, (F. R. Unat- M. A. Köymen), Ankara 1987, 227; Joseph V. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi I**, (nşr. M. Çevik, E. Kılıç), İstanbul 1993, 179; Ahmet Refik, **Osmanlı Kumandanları**, (nşr. D. Gürlek), İstanbul 1996, 35; Halil İnalçık, **Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid**, Ankara 1987, XVI; Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", **Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet**, İstanbul 2000, 31; Frenk yazısı: Frenk-alanı, sahası anlamına gelmektedir. Selçuklular zamanında şehirdeki işgücü açığını kapatmak maksadıyla Türklerle birlikte

Bölgede idarî teşkilatını kuran Osmanlılar, ilk vergi ve evkaf tahririni 1500 tarihinde yapmıştır. Bu tahrirleri 1518, 1522, 1555 ve 1584 tarihlerinde yapılanlar izlemiştir. Bu defterlere göre, Ermenek'te cami statüsünde 5 mabet vardır. Ancak camilerin tamamını bir makalede ele almak hacim açısından mümkün görünmemektedir. Bu sebeple makalede, arşiv kaynaklarına dayandırılmak suretiyle, Karamanoğulları Beyliği döneminde inşa edilen ve döneminin özgün mimarî özelliklerini yansıtan üç cami ele alınmaktadır. Makale, camilerin banisi, kuruluş tarihi, mimari özellikleri, vakfiyesi ve gelir kaynakları yanında hukukî statüleri, idarî düzenleri ve tarihçeleriyle alakalı önemli bilgiler içermektedir.

İslam toplumunun kalbi durumundaki camiler diğer dinî ve sosyal yapılar gibi varlıklarını vakıf müessesesi sayesinde devam ettirmiştir. XVI. yüzyılda Ermenek Kazası, zengin vakıf müesseselerine sahiptir. Bu kurumların 1500'deki toplam geliri 33.563 akçe, 1518'de % 16 artarak 38.948 akçe, 1522'de % 19,2 oranında azalarak 31.455 akçe, 1555'te % 7,1 azalarak 29.230 akçe, 1584'te ise bir önceki tahrire göre % 515 nispetinde artış göstererek 179.777 akçe olmuştur. Kaza genelindeki vakıfların iktisadi durumunu bu minval üzeredir. Ancak esas konumuzu bu rakamlarda önemli paya sahip olan cami vakıfları teşkil etmektedir.

Ermenek Şehri Cami Vakıfları

XVI. yy. evkaf tahrirlerine bakıldığında Ermenek kazası genelinde 1500 tarihinde 4, 1518'de 14, 1522'de ise 4, 1555'te 9, 1584 tarihinde ise 18 cami bulunuyordu. Ermenek şehrinde ise, 1500 tarihinden 1584'e kadar Halil ve Mahmud Bey camileri mevcutken, 1584'te bu camilere Emir Rüstem Paşa (Meydan) Camii ile o tarihte yeni cami statüsüne kavuşan Kemeris ve Değirmenlik mahallelerindeki Kemal Hoca Mescidi dâhil olmuş ve camilerin sayısı 5'e çıkmıştır. Evliya Çelebi, Ermenek'i ziyaretinde Ulu Camii, Sipas Camii ve Emir Rüstem Ca-

Frenklerin de şehre yerleştikleri bilinmektedir. Muhtemelen "Frenk-alanı" ismi bu gayrimüslim unsurla ilgili olmalıdır. [Bkz. Tuncer Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Ankara 1985, 51]

⁶ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter**, (nşr. Ş. Turan), Ankara 1957, 382.

⁷ Berki, 1941: 40; İnalçık, 2003: 148; Yediyıldız, 1982-a: 26; B. Yediyıldız, "Vakıf", **İA. XIII**, MEB 1997, 153; Erol Cansel, "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", **VD. XX**, (1988), 321; Vakıfla ilgili Ebussu'ûd'un fetvaları hakkında Bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussu'ûd Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı-Fetevâ-yı Ebussu'ûd Efendi**, İstanbul 1998, 120-128.

⁸ Değerde vakıfların toplam gelirinin 37.233 akçe olduğu bildirilmiştir. Ancak biz hesaplama yaparken Ermenek haricindeki vakıfların gelirlerini toplam gelirin dışında bıraktık. Aradaki fark bundan oluşmaktadır. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Tapu Değeri (TD), 387, 263.

mii'nden başka bir de Fatma Hâtun Camii'nden bahseder⁹. Bu caminin ismine tahrir kayıtlarında rastlanmaz. Ancak Fatma Hatun ismi TK 576 numaralı evkak tahrir defterinde iki yerde geçmektedir. Bunlardan birisi “Şeyh Çelebi'nin Bendesi Fatma Hâtun” adıyla 1558 tarihli şahsî vakıf kaydır¹⁰. Diğer kayıt ise, 1584'te her hafta Cuma gecesi Yasin okunması şartıyla, Ermenek Başköy Camii'ne 1000 akçe vakfeden “Hamza Kızı Fatma Hâtun” dur¹¹. Bu kayıtlarda geçen Fatma Hâtun'un yaşadıkları dönem itibariyle aynı kişi olduğu söylenebilir. Ancak, söz konusu caminin banisi olup olmadığı hakkında yeterli delilimiz yoktur. H. Bardakçı, caminin mimari özelliklerinden yola çıkarak Karamanoğulları zamanına ait olduğunu belirtiyor¹².

Ermenek Kazası'ndaki vakıf kurumları arasında camiler, hatırı sayılır bir gelir seviyesine sahiptir. Bu vakıflar 1500'de 12.336 akçe hâsılatı sahiplenirken, 1518'de bir önceki tahrir göre % 39,4 azalarak 7.471, 1522'de % 72,5 artarak 12.884, 1555'te % 34 oranında azalmış ve 8.501 akçe hâsılat elde edilmiştir. 1584 tarihine gelindiğinde ise % 705,7 gibi yüksek bir oranda artış göstererek 68.495 akçe olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda belirtilen bu rakamlar şehir merkezi ve kırsalında mevcut cami vakıflarının gelir durumlarını ifade etmektedir. Şimdi ise Ermenek şehir merkezinde yer alan üç caminin vakıflarını ele alacağız. Bunlar Ulu, Sipas ve Meydan camileridir. Ele alınan camilerin temel vasfı Karaman Beyliği dönemine ait olmalarıdır.

Karaman mimarisi, genel olarak Selçuklu yapı sanatının devamı niteliğinde olup, Selçuklu ile Osmanlı sanatı arasında geçiş dönemini teşkil eder. Ayrıca Karamanoğulları Beyliği ile Memluklar arasında 13-15. yüzyıllarda süregelen kültürel, askerî ve ticarî ilişkiler neticesinde mimaride birtakım etkileşimlerin olduğu ifade edilmektedir¹³. Ermenek'te bulunan camiler ise hemen hepsi düz bir

⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme IX*, İstanbul 1935, 305.

¹⁰ Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TK), 576, 19a.

¹¹ TK, 576: 15a.

¹² Halit Bardakçı, *Bütün Yönleriyle Ermenek*, Konya 1976, 102.

¹³ Nermin Şaman Doğan, “Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları-Memluklu Sanatı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı I, Ankara 2006, 131-149.

çatı ile örtülü, basit ve enine uzayan yapılar olması hasebiyle ait oldukları dönemin tipik özelliklerini yansıtmaktadır¹⁴.

1-Mahmud Bey (Ulu) Camii

a) Ulu Camii'nin Özellikleri

Evkaf defterlerinde "*Cami-i Mahmud Bey b. Karaman*"¹⁵ ismiyle yer alan bu eser, Ulu Camii olarak da bilinmektedir. Cami, Karaman oğlu Mahmud Bey tarafından 1302 tarihinde, Ermenek'te Yukarı Çarşı semtinde ve bugünkü Gülpazar Mahallesinde inşa edilmiştir. Bu cami, Ermenek'teki Karamanoğulları devrine ait yapıların en büyüğü ve Akça Mescid'den sonra en eskilerinden birisidir¹⁶.

Mimari bakımından çok basit bir yapı olup, enine plânlı ve düz ahşap çatı ile örtülü, kible duvarına paralel sahnalara ayrılmış derinliğine uzanan klasik Kûfe tipi bir camiidir. Caminin mihrabı alçıdan, minberi ise kesme taştan yapılmıştır. Minber korkulukları ise ahşaptır. Caminin son cemaat mahalli mevcuttur¹⁷. Caminin batı yazlığına açılan taş portalin içerisine yerleştirilen iki kanatlı kapı, Karamanoğulları Devri ahşap eserlerinin en güzel ve benzersiz örneklerinden birisidir¹⁸.

Evliya Çelebi, camiye ziyareti esnasında yapının özellikleri ve cemaati ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur: "*Çarşı içindeki Karaman oğlu Camii'nin cemaati boldur. Uzunluğu 120 eni 80 ayaktır. Caminin kible kapısı olmayıp, iki yan kapısı vardır*"¹⁹ diyor.

¹⁴ H. Edhem, *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927, 296.

¹⁵ TK, 576: 15a.

¹⁶ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14.-15. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, 8; Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Ankara 1982, 46; Şenol Çelik, *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994, 215; Gürsel Korat, *Taş Kapıdan Taç Kapıya-Kapadokya*, İstanbul 2003, 286; Anadolu'nun diğer şehirlerde de aynı ismi taşıyan camiler vardır. Bkz. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, 107; Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999, 130; Ertuğrul Danık, *Ortaçağ'da Harput*, Ankara 2001, 37; M. Hanefi Bostan, "*XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri*", *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler, III/III*, Ankara 2002, 1499.

¹⁷ Ernst Diez, Oktay Aslanapa, Mesut Koman, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, 5; Semavi Eyice, "*Mescid*", *İA. VIII*, MEB 1997, 103; Öney, 1989: 38; Ermenek Camilerinde görülen ahşap işçiliği için Bkz. Gönül Öney, "*İran'da Erken İslam Devri Alçı İşçiliğinin Anadolu Selçuk Sanatında Akisleri*", *Bellekten XXXVII/147*, (Temmuz 1973), 260; Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, Ankara 1976, 34,40,48,204; Bardakçı, 1976: 91-94.

¹⁸ Bardakçı, 1976: 95.

¹⁹ Evliya Çelebi, 1935: IX, 305; İğdemir, 1940: 550.

b) Vakfiyesi ve Kitabeleri

Evkaf defterlerinde yer alan vakfiye kaydı “*Ber-mûceb-i vakıfnâme bi imza-i Mevlana Necmeddin ibn Mehmed ibn Abdulmuhsin el- kadi bi-Ermenek el-müverrih bi-tarihi senete isna ve seba mie*”²⁰ şeklindedir. Buna göre Ermenek Kadısı Mevlana Necmeddin İbn Abdulmuhsin’in imzasıyla yürürlüğe girdiği anlaşılan vakıfnâme H.702/M.1302 tarihini taşımaktadır. Vakfiyede camiye ait çok sayıda vakıf akarı zikredilmekte olup, bunlardan bazıları sonradan ilave edilmiştir²¹.

Caminin giriş kapısının üst tarafında “*Lailâhe illallah Muhammeden Resulullah*” yazmaktadır. Giriş kapısı çift kanatlı olup sağ kanadı üzerinde kabartma sülüs yazıyla: “*Bu camii şerîfi Mahmud Bey ibn-i Karaman yaptı*” denilmekte; sol kanatta ise: “*Bu şerefli camii Peygamber (a.s.)’in 702. hicret yılında Karaman oğlu Mahmud Bey yaptı*”²² yazmaktadır. Evliya Çelebi, 1671 tarihinde Ermenek’i ziyaretinde Mahmud Bey Camii’ne gelmiş sağ kapı üzerindeki yazıyı (*Lâ-ilâhe illallah*); Ağaç kapı üzerindeki tarihi : “*Ammere hâze’l câmi’i-ş-şerif Mahmud Beğ İbn Karaman et-târih li-seneti hicreti’n-nebî aleyhi’s-selâm, isnâ ve seb’a mie*”²³ şeklinde okumuştur.

Caminin son cemaat mahalli kapısının üstünde Karamanoğulları devri sülüsüyle iki satır halinde: “*Vakti geçmeden evvel namaz kılmada ve ölüm gelmeden evvel tövbe etmede acele ediniz*” mealindeki Hadîs-i Şerif yazılıdır. Son cemaat mahallinin giriş kapısında bulunan kitabedeki: “*Bu şerefli Camiin sofası İshak Beyzade Hacı Seydi Ali zamanında yapıldı. Bu sofanın yaptırılmasına başlandı ve 950 yılı Muharreminin evvelinde tamamlandı.*” (6–15 Nisan 1543)²⁴ ifadesinden burasının Hacı Seydi Ali tarafından yaptırıldığını anlıyoruz. Caminin tamir kitabesinden anlaşıldığına göre, 1710 tarihinde Şeyh Seyyid Hacı Abdülvehhab Efendi tarafından tamirat görmüş, cami içinde bulunan muhtemelen çürüyen ağaç dikmeler yerine, fil ayakları ve kemerler yaptırılmıştır. Camiin doğuya açılan kapısı üzerindeki

²⁰ TD, 1-b: 42.

²¹ TD, 1-b: 42.

²² İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri*, İstanbul 1967, 706.

²³ Evliya Çelebi, 1935: IX, 305; Uluğ İğdemir, “*Merhum Halil Ethem Eldem’in Türk Tarih Kurumuna Armağan Ettiği: Türk-İslâm Devri Kitâbe Estampajları*”, *Bulleten IV/16*, (1940), 550.

²⁴ Evliya Çelebi, 1935: IX, 306; Konyalı, 1967: 705; Bardakçı, 1976: 98; Sofalar hakkında Bkz. Düzdağ, 1998: 117.

ikinci bir tamir kitabesinden, 1907 tarihinde hayırseverlerce yeniden tamir edildiği anlaşılr²⁵.

c) Görevlileri

Eldeki mevcut arşiv belgelerinden Ulu Camii'nde değişik zamanlarda görev yapmış vazifeliler de tespit edilebilmektedir. 1518 yılında caminin görevlileri arasında, Mahbub Çelebi mütevellî, Mahmud Çelebi hatip, Alâeddin sermahfil ayrıca hâfız, muarriif, müezzin ve kayyım bulunmaktaydı²⁶. Bu görevlilerin sayısında 1518–1584 tarihleri arasında fazla bir değişiklik görülmemektedir²⁷.

1522 tarihinde yapılan tahrirde vakfın sadece gelir kaynakları ve miktarı belirtilmiş olup, cami görevlileri ve bu görevlilere ödenen maaş hakkında herhangi bir açıklamaya rastlanılmamaktadır²⁸. 1555 tarihinde vakfın tevliyetini vâkîfın şartı üzere Ziyâeddin b. Mahmud isimli şahıs yürütmekte ve ücretini mahsulât öşründen almaktadır. Camide ayrıca İmam, hatip, 2 müezzin ve 5 hâfız görev yapmaktadır. Hitabet ve imamet görevi için hatibe ve imama günlük 3, yıllık 1.080 akçe ödenmekteydi. Her müezzin için günlük 2, yıllık 360 akçe olmak üzere ikisine toplam 720 akçe, beş hâfıza günlük 2,5 yıllık 900 akçe maaş ödenmekte olup, Rakabe ve camiin meremmâtından (tamiratından) sonra, toplam 3.780 akçe harcama yapıldığı görülmektedir²⁹.

1584 tarihine gelindiğinde ise, caminin tevliyet görevini, 1555 tarihli tahrirde olduğu gibi Ziyâeddin b. Mahmud isimindeki şahıs yürütmekte ve maaşını mahsulât öşründen almaktadır. Rakabe ve camiin tamirinden sonra, İmâm ve hatibe günlük 3 akçeden yıllık 1.080'er akçe Nasuh Bey Hamamı kirasından

²⁵ Konyalı, 1967: 706.

²⁶ TD, 1-a: 14; Bu caminin 1518 tarihindeki vakıf gelirleri ve görevlileri hakkında ayrıca Bkz. Konyalı, 1967: 676; Mütevellî; vakfiye şartları ve şer'î hükümler dairesinde vakfı idare eden kişiye denmekteydi. Bkz. Pakalın, 1993: 640; Sermahfil; "Müezzin başının yardımcısına denmekteydi". Pakalın, 1993: III, 187; Muarriif; camide hayır sahiplerinin adlarını hayır ile anan kişidir. Pakalın, 1993: II, 552; Fatih Camii görevlileri hakkında Bkz. H. Akgündüz, 1997: 327; Kayyım; caminin temizlik işlerini yapan şahsa denmekteydi. Bkz. Pakalın, 1993: II, 223.

²⁷ TD, 1-a: 14; TD, 387: 259; TK, 565: 222a; TK, 576: 15a-15b.

²⁸ TD, 387: 259.

²⁹ TD, 1-b: 42; Ö. L. Barkan, 1488–1489 seneleri zarfında imaret sitelerinin yıllık bütçeleri hakkında yaptığı tedkikte, memur maaşlarının senelik harcama içerisinde % 52,5 olduğu halde, camiler kısmında bu oranın % 90 olduğunu tespit etmiştir. Bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", İÜİFM XXIII/1–2, (1962–1963-a), 285.

ödenmekte, iki müezzine günlük 2, yıllık 720 akçe ödenmektedir. 1555'te beş hâfıza yıllık 900 akçe ödenmekte iken bu tahrirde hâfızlardan bahsedilmemiştir³⁰.

Camiin vakfiyesinde, vakıf nâzırı ve vakfın gelirlerini tahsil eden tahsildarın olmadığını, daha önce nâzır ve tahsildar olanların padişahın emriyle görevden alındığını, vakfiye ve padişahın emri gereğince bu vakfın nezaret ve tahsildarlığının kaldırıldığını görmekteyiz³¹. Bu camiin vakıf nâzırı Abdüllatif v. Hamî isimli şahıs olup, 1584 tarihli tahrirde Gargara köyünde yazılmıştır³².

d) Vakıf Gelirleri

1500 tarihinde camiye ait vakıflar, iki adet kıst-ı hamamdan elde edilen günlük 24 yıllık 8640 akçe, 1 adet su değirmeni, 2 kıt'a bağ, 13 adet dükkândan 300 akçe, 4 kıt'a bahçe 77 akçe, 10 kıt'a zeminden 487 akçe olmak üzere toplam 9.504 akçe gelir elde edilmiştir³³.

1518 tarihinde caminin gelirlerinde 1500 tarihine göre % 87,6 gibi büyük bir azalma olmuştur. Ermenek'te bulunan ve Mevlâna Canbaz-zâde tarafından mukata'a usulüyle işletilen 15 adet dükkânı 120 akçe³⁴, Ermenek merkezinde 1 kıt'a zeminden 700 ve Mut'a tâbi Zaviye Köyündeki 2 kıt'a zeminden 150 akçe, Ermenek merkezinde bulunan su değirmeninden 60 akçe ve toplamda ise 1.180 akçe olmuştur³⁵. Vakıf gelirindeki bu azalmanın sebebi, 1500 senesinde senelik 8.640 akçe gelir getiren hamamın harap olmasındandır³⁶.

³⁰ TK, 576: 15b; TD, 1-b: 42.

³¹ "Vakıfnâmede nezâret ve cibâyet yoktur. Bundan akdem emr-i padişahiyle nâzır ve câbî olanlar ref' olunmuş imiş. Hâliyâ birer berât ile ta'lik itmişler ber-müceb-i vakfiye ve emr-i Sultânî, nezâret ve cibâyet ref' olunmuşdur". TK, 576: 15b; Nâzır-ı vakıf, mütevellinin tasarruflarına nezaret etmek üzere tayin olunan kişi demektir. Bkz. Berki, 1941: 39.

³² TK, 128: 83.

³³ TK, 565: 222a; Aynı tarihlerde Sultanönü Sancağı'nda bulunan Alâeddin Camii'nin 2235 akçelik gelirinin dahi küçümsenemeyecek görüldüğüne göre, Ermenek'te bulunan bu camiinin 1500 tarihi itibariyle muazzam bir gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Halime Doğru, XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul 1992, 72.

³⁴ Faroqhi, camiye ait birkaç dükkânın olduğunu belirtir ama sayısı hakkında bilgi vermez. Bkz. Suraiya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, (trc. N. Kalaycıoğlu), İstanbul 2000, 47; Mevlâna Canbaz-zâde (Kadı Abdurrahman Çelebi) hakkında Bkz. Konyalı, 1967: 494-498, 585.

³⁵ Tahrir deşerinde verilen rakamlar toplandığında 1518 tarihinde bu caminin yıllık hâsılatı 1030 akçe tutarında olduğu görülüyor. Fakat hâsılat yekûnu olarak 1180 rakamı mevcuttur. Bkz. TD, 1-a: 14.

³⁶ TD, 1-b: 42; TK, 576: 15a; Bir vakıf hamamı icar ve teslim olunduktan sonra tamire ihtiyaç duyulup, tamir esnasında hamam bir müddet atıl kalırsa bu müddet içerisinde kira ücreti düşmektedir. Bkz. Berki, 1941: 142.

1522 tarihinde ise, camiye ait vakıflardan, 2 adet kıst-ı hamam 8.640 akçe, 1 adet su değirmeni, 2 kıt'a bağ 50 akçe, 13 adet dükkân 600 akçe, 2 kıt'a bahçe 150 akçe, 2 kıt'a zemin 325 akçe olmak üzere elde edilen toplam gelir 9.765 akçe olmuştur³⁷.

1555 yılında bu camii'nin vakıf gelirleri şu gelir kalemlerinden oluşmaktaydı: Nefs-i Ermenek'te Nasuh Bey'in inşa ettirdiği hamamın kira gelirinden 3.200 akçe³⁸. Ermenek Değirmenlik Mahallesiindeki, Murad Paşa Değirmeni'nin 12 hissesinden 8 hissesi 300 akçe, 4 kıt'a bağ 60 akçe, 2 kıt'a bahçe 150 akçe, Ermenek ve Mut'a bağlı muhtelif yerlerde mevcut 20 kıt'a zeminden 730 akçe, Ermenek Pazarı'nda 14 adet dükkândan 270 akçedir³⁹. Bu dükkânlardan ikisi, Ali Paşa ve Mehmed isimli şahıslar tarafından şartlı olarak vakfedilmiş olup, daha önceki tahrirlerde rastlanmamaktadır. Bu gelirlere ilave olarak, 9.200 akçe tutarında nakit paranın rıbhıyla beraber toplam hâsılât 5.360 akçedir⁴⁰.

1584 tarihli, tahrire göre camii vakfının gelirlerinde ve gelir kaynaklarında önemli miktarlarda artışlar olmuştur. Nasuh Bey Hamamı'ndan günlük 25, senelik 4.100 akçe⁴¹, Murad Paşa âsiyabının 12 hissesinden 8 hissesi 300 akçe, aralarında İmsi köyünde pamuk ziraatı yapılan zeminle, Mut'un Zaviye-bükü köyünde bulunan zeminlerin de dâhil olduğu, toplam 21 kıt'a zeminden 2.483 akçe gelir elde edilmekteydi. 6 kıt'a bağdan 410 akçe, 16 adet dükkândan 285 akçe, 1 kıt'a çayırdan 40 akçe, 8.700 akçe tutarındaki nakit paranın 870 akçe rıbhıyla beraber mahsulâtan elde edilen gelirin 6.980 akçe olduğu belirtilmekteyse de, bu rakamın 8.488 akçe olduğu görülmektedir⁴². Mahsulât ve nakdin genel toplamı ise 14.810 akçe gibi büyük bir meblağa ulaşmıştır⁴³.

³⁷ TD, 387: 259; Ermenek'e göre coğrafi şartlar ve iklim yönünden daha elverişli konumda bulunan, Malatya'da, 1530'da Cami-i Kebir vakfının yıllık hâsılâtı 10.293 akçe tutarında olmuştur. Bu rakamla kıyasladığımızda Ermenek Ulu Camii'nin 1530 tarihinde elde edilen 9765 akçelik hâsılâtın, hiç de küçük bir rakam olmadığı görülür. Bkz. Gökür Gögebakan, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazâsı (1516-1560)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1998, 148.

³⁸ TD, 1-b: 42.

³⁹ "Dekakin-i ber muceb-i defter-i Mevlana Muslihiddin kâdi-i Gülnar" Bkz. TD, 1-b: 42.

⁴⁰ TD, 1-b: 42.

⁴¹ TK, 576: 15a; İstanbul'da daha önce senelik 70-80 bin akçeden kiraya verilen Gedik Ahmed Paşa Hamamının 50 bin akçeden kiraya verilmesi kabul edilmemiş "ecr-i misli"nin ödenmesi talep edilmiştir. Bkz. Düzdağ, 1998: 124.

⁴² TK, 576: 15b.

⁴³ TK, 576: 15b; 1560 tarihinde Malatya'da, Cami-i Kebir vakfının yıllık hâsılâtı 16.714 akçe tutarında olmuştur. Bkz. Gögebakan, 1998: 148.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, vakfın gelir türü ve miktarı, cami görevlilerinin sayısı ve bunlara ödenen maaşlar değişkenlik içerisindedir. Tahrir defterlerinin tetkikinden, Ermenek merkezinde bulunan Ulu Camii'nin 1500 tarihindeki vakıf gelirlerinin 9.504 akçe olduğu tespit edilmiştir. Bu rakam, 1518 tarihinde %87,6 azalmayla 1.180 akçe olmuş, 1522 tarihinde %727,5'lik artışla 9.765 akçe, 1555 tarihinde % -45,1 azalmayla 5.360 akçe olduğu, 1584 tarihinde ise vakıf gelirlerinin % 58,4 gibi rekor bir artışla 8.488 gibi bir meblağa ulaştığı görülmektedir⁴⁴. Bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra görmeye başlayan bu durum, Osmanlı parasının maruz kaldığı enflasyonun tabii bir neticesi olup, para vakıflarının hacmindeki genişlemeden kaynaklanmaktadır⁴⁵. Camii vakfının, gelir türleri ve elde edilen hâsılat, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Mahmud Bey Camii'nin Vakıf Gelirleri

GELİR TÜRÜ	1500	1518	1522	1555	1584
2 adet Kışt-ı hamam	8640	-	8640	3200	4100
1 adet Âsiyabın 8/12 hissesi	-	60	-	300	300
6 kıt'a bağ	-	-	50	60	410
15 adet dükkan	300	120	600	-	285
4 kıt'a bahçe	77	-	150	150	-
21 kıt'a zemin	487	850	325	730	2483
1 kıt'a çayır	-	-	-	-	40
Nakit para	-	-	-	9200	8700
Nakdin ribhı	-	-	-	920	870
YEKÛN	9504	1180	9765	5360	8488
Yüzde %	-	-87,6	727,5	-45,1	58,4

2-Halil Bey Evlâdı Karaman (Sipas) Camii

⁴⁴ TD, 1-b: 42; TK, 565: 222a; TK, 576: 15a-15b; VGMA'da "Fermanoğlu Mahmud Bey Camii" başlığı altında görevli kayıtlarına rastlanmaktadır. VGMA: 411/879.

⁴⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", VD. XVIII, (1984), 8; Feridun Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazâsı, Ankara 1989, 71.

a) Halil Bey Camii'nin Özellikleri

Arşiv belgelerinde: “*Vakf-ı Camii Halil Bey an Evlâd-ı Karaman*”⁴⁶ ve “*Evkâf-ı Cami-i Halil Beğ an-ebnâi Karaman derbdâr-ı emir-i mezbûr*”⁴⁷ ismiyle yer alan Halil Bey Camii, XVII. yüzyılda Sifas Camii olarak telaffuz ediliyordu⁴⁸. Sipas Camii Ermenek'te kendi adıyla anılan Sipas (bugünkü Çınarlısu) Mahallesi'ndedir. Camiinin hiçbir yerinde banisi ve inşa tarihini belirten kitabe mevcut değildir⁴⁹. İnşa tarihi belli olmamakla birlikte, Karamanoğulları'ndan Ebu'l Feth Alâeddin Halil Bey tarafından 1306–1349 tarihleri arasında yaptırılmış olması tahmin edilmektedir⁵⁰.

Ermenek'te bulunan Kûfe tipi camilerdendir. Düz paye üzerinde düz damla örtülü basit bir yapıdır⁵¹. Taş mihrabı istalaktitlidir. Minberi adî tahtadan yapılmış olan caminin, sağında gündelik ve kışlık birer mescidin varlığı bilinmektedir⁵². Dışarıya ve ana mabede açılan çınar ağacından yapılmış iki kanatlı bir kapısı vardır. Tezyinat sanatında Karamanoğulları devrinde genel bir kabalaşma söz konusu iken bu kapı ve pencere kapakları, Karaman tezyinat ve ahşap sanatının mükemmel örneklerindedir. Kapı kepenklerinin, ceviz levhaların bir kepenkte ikişer ikişer birleştirilmesiyle oluşturulduğu görülür. Minaresi, devrinin kıymetli ve başarılı eserlerindedir⁵³. Caminin özgün hali 1974 tarihinde bozularak betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir.

b) Vakfiyesi ve Kitâbeleri

Halil Bey Camii'nin vakfiyesi Gülnar Kadısı Mevlâna Muslihiddin imzasını taşımaktadır. Tahrirlerde yer alan vakfiye kaydındaki ifade “*Ber mucebi-i defter-i Mevlana Muslihiddin kadi-i Gülnar*”⁵⁴ şeklinde olup, aynı ibarenin diğer tahrirlerde de tekrarlandığı görülür⁵⁵. Camide inşa kitabesi mevcut olmayıp, ana

⁴⁶ TK, 565: 221b-222a; TD, 387: 258; TD, 1-b: 43; TK, 576: 15b.

⁴⁷ TD, 1-a: 14.

⁴⁸ Evliya Çelebi, 1935: IX, 306.

⁴⁹ Konyalı, 1967: 711.

⁵⁰ Diez-Aslanapa-Koman, 1950: 8; G. Öney inşa tarihi olarak 1306 senesini vermektedir. Bkz. Öney, 1989: 8.

⁵¹ Diez-Aslanapa-Koman, 1950: 8; Öney, 1989: 8.

⁵² Bardakçı, 1976: 84.

⁵³ Öney, 1989: 38; Mihrap özellikleri için Bkz. Bakırer, 1976: 30, 37, 51; Kapı ve pencere kepenklerinde uygulanan süsleme sanatı hakkında Bkz. Mülâyim, 1982: 38.

⁵⁴ TD, 1-b: 43.

⁵⁵ TK, 576: 16a.

giriş kapısı üzerinde yer alan tamir kitabesine göre cami M. 1845 tarihinde tamir edilmiştir⁵⁶.

c) Görevlileri

1518 tarihinde vakfın müteveli ve câbisi Ermenek kadısıdır. Öşür nâzırı Süleyman yıllık 121 akçe, Hatib Kasım Çelebi 277 akçe, İmâm ve Sermahfil Hayreddin 277 akçe maaş almaktaydı. Dört hâfız 4 akçe, Abdurrahman 40, Muarrif⁵⁷ Ahmed 40, Müezzîn Üveys 40 akçe almaktaydı⁵⁸. 1555 tarihinde caminin görevlileri hatip, imam, huffaz, müezzîn ve müteveli'dir. Fakat bu görevlilere ödenen maaş hakkında herhangi bir açıklama mevcut değildir⁵⁹. 1584 tarihinde bu camiin tamir ve rakabesinden sonra, berat-ı şerifle tayin olan imam için günlük 3 akçe ödenmiştir. Yine berat-ı şerifle tayin edilen vakıf nazırı, Hatip, Huffaz, müezzîn ve müteveli de görev yapmaktadır. Fakat bunlara ödenen maaş hakkında açıklama yoktur⁶⁰. Bu tarihte caminin Hatîbi Mehmed v. İlyas, İmâmı ise Osman v. Muhyiddin olup vergi tahririnde Arabşah Mahallesiinde yazılmışlar ve isimlerinin altına Halil Bey Camii'nin görevlileri olduğu notu düşülmüştür⁶¹.

d) Vakıf Gelirleri

Camiinin 1500 tarihindeki gelirleri şu kalemlerden oluşmaktaydı: Yıllık hâsılatı 1577 akçe olan 7 kıt'a zemin, yıllık hâsılatı 161 akçe olan üç kıt'a zemin ve üç adet dükkân, yıllık hâsılatı 100 akçe olan 1 kıt'a bağ olarak kaydedilmiş olup, bu tarihte kayda geçen gelirlerin toplamı 1838 akçedir⁶².

1518 tarihinde 1500 yılına göre caminin gelirlerinde % 33,6 azalma olduğu görülüyor. Başköpri Köyü'ndeki su değirmeni arazisi 40 akçe, 2 adet tabakhâne icarı 36 akçe, Ermenek merkezinde ve Gargara, Gevdeli Gerye, Lafza, Berat ve

⁵⁶ Konyalı, 1967: 710.

⁵⁷ Bu tür vakıf istilahları hakkında geniş malumat için Bkz. A. Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye vb. Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara 1966.

⁵⁸ TD, 1-a: 14; Fatih İmaretî'nin 1489-1490 tarihlerinde mevcut câbileri için Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Fatih Cami ve İmaretî Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına ait Muhasebe Bilânçoları", *İÜİFM XXII/1-2*, (Ekim 1962-Şubat 1963), 323.

⁵⁹ Rakabe ve camiin tamirinden sonra, vakfın görevlilerine yapılan masraflar cihet olarak belirtilmiş, fakat onlara ödenen maaş hakkında açıklama yapılmamıştır. Bkz. TD, 1-b: 43.

⁶⁰ TK, 576: 16a; Nazır-ı evkâf mütevellinin vakıf hakkındaki tasarruflarına nezaret eden kişidir. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Berki, 1941: 302.

⁶¹ TK, 128: 5.

⁶² TK, 565: 221b-222a.

Bednam gibi köylerinde bulunan 26 kıt'a zeminden 1.110 akçe, Enar bahçesinden 30 akçe olmak üzere toplam 1.220 akçe gelir kaydedilmiştir⁶³.

1522 tarihine gelindiğinde camiye ait gelirlerde 1518 tarihine göre % 47'lik bir artış söz konusudur. Bu tarihte zeminlerden 1.533 akçe gelir elde edilmiştir. 3 adet dükkânın icarı 161 akçe, 1 kıt'a bağ 100 akçe olmak üzere cami vakfının bu tahrirdeki toplam geliri 1.794 akçe olmuştur⁶⁴.

1555 tarihinde Halil Bey Camiin gelirleri, Ermenek merkezinde ve Ermenek'e tâbi Gargara, Gerdeli, Berat, Çavuşlar gibi köylerde, içerisinde Tabakhâne, Mektebhâne ve su değirmeni zeminlerinin de bulunduğu toplam 43 kıt'a zeminden 719 akçe elde edilmiştir. Ayrıca 2 adet dükkân icarı 20 akçe, 1 kıt'a bağ ve 1 kıt'a bahçe 30 akçedir. Ermenek hamamı hissesinden 400 akçe, üç şahıs tarafından vakfedilen 3.200 akçe nakdin 320 akçe rıbhı, ayrıca vakfedilen bir hânenin de boş olduğu görülmektedir⁶⁵. 1555'te Camiin toplam geliri 1.494 akçe olmuştur. Bu tarihte vakıf gelirlerinde bir önceki tahrire göre % 16,7'lik bir azalma söz konusu olmuştur.

1584 yılında Halil Bey (Sipas) Camiin hâsılatı şu gelir türlerinden elde ediliyordu. Hamam hissesinden 400 akçe, Âsiyab-ı baş kirası yıllık 90, diğer Âsiyab yıllık 10 akçe, içerisinde mektebhâne ve debbağhâne zeminlerinin de bulunduğu toplam 38 kıt'a zeminden 1.525 akçe, Başköy'deki âsiyabın harap olduğu görülüyor⁶⁶. Hallaç Mahallesiinde, Kurd⁶⁷ adlı şahsın ikamet ettiği hânenin kira bedeli 5 akçe, Bednam köyünde Kadı Muslihiddin Efendi'nin bina ettiği ve harap olan damhâne kirası 50 akçe gelir getirmektedir. Bednam köyünde, Bey yaylağı 80 akçe, Ermenek'te Cemali zemini 400 akçe, Pir Ahmed'in vakfettiği 1kıt'a bahçe 20 akçe gelir getirmektedir. Ayrıca beş şahıs tarafından vakfedilen 5.000 akçe nakit, bu nakdin rıbhı 755 akçe, nakdin aslı 6.100 akçedir. Vakfın mahsulâtı, rıbhıyla

⁶³ TD, 1-a: 14.

⁶⁴ TD, 387: 258.

⁶⁵ TD, 1-b: 43.

⁶⁶ TK, 576: 15b; Su ile çalışan değirmenler su yataklarının çok yakınlarında kuruldukları için daima harap olma riski altındadırlar. Bu sebeple aynı özellikteki su değirmenlerinin sıkça harap olduklarına rastlanmaktadır. Bkz. Doğru, 1992: 82.

⁶⁷ Adıyaman, Behisni Kazâsı Erence Nahiyesi'nde Hallâc isimli bir köy bulunmaktaydı. Mehmet Taştemiş, **XVI. Yüzyılda Adıyaman Sosyal ve İktisadî Tarihi**, Ankara 1999, 35; Bu isme Fatih devri devlet ricali arasında da rastlanılmaktadır. Bkz. F. İsmail Ayanoğlu, "Fatih Devri Ricâli Mezar Taşları ve Kitâbeleri", **VD. IV**, (1958), 199.

beraber toplam 2.568, nakitle birlikte ise toplam 8.668 akçe olmuştur⁶⁸. Bu rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla 1584 tarihinde 1555'te yapılan tahrir göre % 71,9 gibi bir artış söz konusudur. 1500–1584 tarihleri arasında en fazla gelir bu tarihte elde edilmiştir. Bu artışın nedeni nakit para hacminin artışı yanında, vakfın diğer akarlarındaki yükseliştir. Sipas Camii'nin vakfının gelir miktarı ve türleri ayrıca aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 2: Halil Bey (Sipas) Camii'nin Vakıf Gelirleri

Gelir Türü	1500	1518	1522	1555	1584
Zemin (39 kıt'a)	1577	1110	1533	719	1525
Dükkan (4 adet)	161	-	163	20	55
Hâne (3 adet)	-	-	-	-	13
Âsiyab (3 adet)	-	40	-	-	100
Tabakhâne	-	36	-	-	30
Bağ-Bahçe (2 adet)	100	30	100	20	60
Hamam hissesi	-	-	-	400	400
Nakit para	-	-	-	3200	6100
Nakdin ribhı	-	-	-	320	755
Yekun	1838	1220	1794	1494	2568
% Yüzde		- 33,6	47	- 16,7	71,9

3-Mimar Emir Rüstem Paşa (Meydan) Camii

a) Meydan Camii'nin Özellikleri

Ermenek şehri Meydan Mahallesi'nde yer almaktadır. Cami tahrir kayıtlarında "Mimar Emir Rüstem Paşa Camii" adıyla geçmektedir. "Meydan" ismi ise bulunduğu yer itibariyle verilmiş olmalıdır. Ayrıca camii önünde şehrin ok atılan, ata binilen, cirit oynanan bir çeşit atış ve spor sahası bulunduğundan böyle adlandırıldığı yönünde bir görüş vardır⁶⁹.

⁶⁸ TK, 576: 15b-16a; "Asl-ı mal" vakfın gelirleri anlamına gelmekteydi. O zaman "asl-ı nukûd" vakfedilen paranın aslı anlamına gelmektedir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Ayasofya Camii ve Eyüb Türbesinin 1489–1491 Yıllarına ait Muhasebe Bilâncoları", *İÜİFM XXII/1–2*, (1962–1963-b), 342.

⁶⁹ Konyalı, 1967: 704; Tuncer Baykara, "Osmanlılar ve Şehir Hayatı", *XIII. Türk Tarih Kongresi (4–8 Ekim 1999)*,

Camide banisi ve inşa tarihini belirten bir kitabeye rastlanılmamakla birlikte, sanat tarihçileri yapının mimarî özelliklerinden yola çıkarak, 1436 tarihi öncesinde Karamanoğulları döneminde inşa edilmiş olabileceğini belirtmişlerdir⁷⁰. İ. H. Konyalı, bu mabedin 1494 tarihinde Emir Rüstem Paşa tarafından tamir ettirildiği görüşündedir⁷¹.

Arşiv kayıtlarına bakıldığında caminin 1500, 1518, 1522 ve 1555 tarihlerinde yapılan tahrirlerde yer almadığı görülür⁷². Bu sebeple Ş. Çelik caminin 1555–1557 tarihleri arasında inşa edildiği kanaatindedir⁷³. Cami 1555 tarihli tahrirde yer almamakla birlikte, M.1557 tarihli iki mühimme hükmüne konu olmuştur. Bunlar birincisi “Karaman Paşa Hazretleri tarafından inşa edilen camide Cuma namazı kılınması”⁷⁴, diğeri ise “masrafı Yeni Cami evkafından karşılanmak üzere bir hamam yaptırılması”⁷⁵ isteğini ihtiva etmektedir⁷⁶. Ancak, biz burada sanat tarihçilerinin tespitine sadık kalmak istiyoruz.

Evliya Çelebi, camiden Emir Camii olarak bahseder. Caminin toprak örtülü olduğunu, Kible tarafında mihrabın üstünde yüksek bir kubbesi ve kible kapısı önünde yol aşırı uzun ve tavsif edilemez bir minaresi bulunduğunu belirtir⁷⁷.

Kûfe tipi camilerin daha gelişmiş bir şekli olarak kabul edilen bu camide iç mekân, mihrap önünde piramit biçimli kubbeyle, diğer beş birim de çapraz tonozlarla örtülmüştür. Camii enine üç, dikine iki sahn ve son cemaat mahalli bulunan ilginç bir yapıdır. Çünkü eş büyüklükteki kubbeli camilerin abidevî ör-

Kongreye Sunulan Bildiriler, III/III, Ankara 2002, 1928; Harput'ta Meydan ismi taşıyan cami için Bkz. Aksın, 1999: 131.

⁷⁰ Diez-Aslanapa-Koman, 1950: 14; Öney, 1989: 9; Kâmil İlisulu, **Ermenek Kitabı**, Ankara 1961, 6.

⁷¹ Konyalı, 1967: 704.

⁷² TK, 565: 221a–232a; TD, 1-a: 2–39, TD, 1-b: 42–50; TD, 387: 258–263; TK, 576: 11b–19a.

⁷³ Çelik, 1994: 217.

⁷⁴ “Ermenâk kadısı mektub gönderüp, Ermenâk'in cami'leri halkına hacetde itmeyüb, Cami'i âhara ihtiyaçları olmağın şehrin ulemâ ve sülehâsı talepleri ile Karaman Paşa Hazretleri tarafından cami'i cedid binâ olunup, Cum'a kılınmağa izn-i şerif ricâ ider deyü arz itmeğın İzin buyruldu”. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Değeri (MD), 2, 243, Nr. 2164; Ebussu'ûd Efendi'nin fetvalarına göre: “Eski camii harap olmuşsa, yerine yenisini yapmak ayrıca orada Cuma ve bayram namazı kılmak padişah izini ile mümkün” olmaktadır. Bkz. Düzdağ, 1998: 116.

⁷⁵ “Ermenâk Kadısı mektub gönderüp, Medine-i Ermenâk'de mukaddemâ vaki' hamam olub, mürûr-u eyyâm ile ikisi bil-külliyeye harab olub, çifte hamam olmayub, ânçün bir ferdde ki (ber-hayrda ki) öyle hamamı olub, müsa'ade olmayub, hamâma şiddete ihtiyaç vardır deyü ihyâ-yı dâdın cem' olub yeni cami' evkâfından bir hamam bina olunmasın rica etdiklerini arz itmeğın” Bkz. MD, 2: 243, Nr. 2165.

⁷⁶ TK, 576: 17b.

⁷⁷ Evliya Çelebi, 1935: IX, 306.

nekleri erken Osmanlı mimarisinde görülmektedir⁷⁸. Camii kesme taştan yapılmış küçük bir yapı olmakla beraber, camii binasından ayrı olarak yapılmış ve 21,5 m yüksekliğindeki Sipas Camii minaresine benzeyen minaresi mimari bakımından Karamanoğulları minare mimarisine örnek teşkil edecek kadar güzeldir. Camiinin mihrabı istalaktitli ve taştan yapılmış, çok başarılı bir sanat eseridir. Yapının kuzey kısmında minareye kadar uzanan önü açık son cemaat mahalli mevcuttur. Kubbeleri taş kaplamalıdır⁷⁹.

b) Vakfiyesi ve Kitabeleri

Evkaf tahririnde geçen “*Ber- müceb-i vakıfnâme-i şer’iyye*” ifadesinden caminin vakfiyesinin olduğu anlaşılıyor⁸⁰. Bu vakfiyede isimleri ve cilt adedi belirtilen 9 cilt kitap kayda geçirilmiştir. Ayrıca vakfiyede cami vakfının akarı da yer almıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere cami ve minaresinde kitabeye rastlanılmamaktadır.

c) Görevlileri

Caminin vakıf kaydının yer aldığı tahrir defterinde, cami ve vakıf görevlileri ve aldıkları maaşla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak, kayıtlarda yer almaması demek, camide imam ve müezzin gibi alışılmış cami görevlilerin bulunmadığını göstermez. Ayrıca camide Fıkıh, Tefsir ve Dil alanlarında telif edilen toplam 9 cilt kitabın yer alması caminin sadece ibadet yeri olarak kullanılmadığını, aynı zamanda umuma açık dersler verildiğini ve camide bu dersleri veren görevli ya da görevlilerin bulunduğunu göstermektedir⁸¹.

d) Vakıf Gelirleri

Camiye ait arazinin 1571 yılı mahsulünün Hacı b. Abdullah, İbrahim b. Hacı Hakkı, Abdülkadir b. Hamza isimli kişilere 5.000 akçeye satılmış olduğunu gösteren satış ilanı bulunmaktadır⁸². 1584 tarihinde bu camiinin gelirleri, Konya kazasına tâbi Hatibler ve Güdene köylerindeki mezraaların öşrü 3600 akçedir.

⁷⁸ Öney, 1989: 9.

⁷⁹ Konyalı, 1967: 703; Bardakçı, 1976: 115.

⁸⁰ TK, 576: 17b.

⁸¹ Camideki kitapların isim ve adedi: Fetevâ-yı Bezâziye 1 cilt, Fetevâ-yı Kadıhan 2 cilt, Dürer gurer 1, Kenzü’l-dekâyk 1, Tefsir el-Birgivi 2, Lügatü’l-ahterî 1, ...Elvânü’l-azîm 1 cilt toplam 9 cilt. Bkz. TK, 576: 17b; Camilerde verilen dersler hakkında Bkz. H. Akgündüz, 1997: 421.

⁸² Bardakçı, 1976: 119.

Ancak bu hâsılat hakkında yapılan açıklamada “El’ân Karaman’dan bazı kimesneler mülk da’vasın iderler. Vakfa salâhında şübhe vardır” şeklinde bir not düşüldüğü görülmektedir. Bu ibareden 3.600 akçe gelir elde edilen mezzarlar üzerinde bazı kimselerin mülk davasında buldukları ve bu yerlerin vakfa aidiyeti hakkında şüphe bulunduğu anlaşılmaktadır⁸³. Bu mezzarların gelirinden başka Ermenek’in Sarumazı köyünde Muharrem mülkünün öşür hâsılı olan 700 akçe, Ermenek merkezinde bulunan 5 dükkânın kirasından yıllık 300 akçe ve 50.000 akçe nakit olmak üzere toplam 54.600 akçe vakıf geliri olduğu görülmektedir.

Rüstem Paşa Camiinin 1584 yılındaki gelir ve türleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Camii’nin 1584’te sahip olduğu 54.600 akçelik gelir, Ermenek kazasındaki mevcut vakıf kurumları arasında en yüksek meblağdır. Bu miktar, diğer şehirlerdeki emsalleriyle karşılaştırılınca hiç de küçümsenecek bir gelir olmadığı anlaşılmaktadır⁸⁴.

Tablo 3: Emir Rüstem Paşa Camii’nin 1584’te Vakıf Gelirleri

GELİR TÜRÜ	HÂSILA
Hatibler ve Güdene köyleri mezzaralarının öşürü	3600
Sarumazı’da Muharrem mülkü öşürü	700
Ermenek’te 5 adet dükkân	300
Nakit vakfı	50000
Yekûn	54.600

Sonuç

Karaman Beyliği’nin ilk başkenti olan Ermenek’te, bu dönemde inşa edilen Ulu, Sipas ve Meydan Camileri dönemlerinin mimarî özelliklerinin tipik temsilcileridir. XVI. yy.da dinî fonksiyonları yanında halka açık birer eğitim kurumu niteliğindedir. Camilerdeki dinî ve sosyal hizmetler zengin vakıf akarlarıyla sağ-

⁸³ TK, 576: 17b.

⁸⁴ Eskişehir’de bulunan Alâeddin Camii’nin 1530’da vakıf geliri 2235 akçe, aynı şehirde bulunan ve Anadolu Beylerbeyisi Çoban Mustafa Paşa tarafından inşa edilen Kurşunlu Camii’nin 1555’de vakıf geliri ise 44.352 akçe olduğu düşünülürse Ermenek’teki Meydan Camii’nin vakıf geliri hiç de küçümsenemeyecek bir meblağdır. Bkz. Doğru, 1992, 70; Caminin sonraki yüzyıllardaki görevli kayıtları için Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA): 414/942.

lanmıştır. Bu açıdan zamanındaki emsalleriyle kıyaslandığında iyi bir noktada olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelirler, tarihî seyir içerisinde bazı sebeplere bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Özellikle XVI. asrın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı parasında baş gösteren enflasyona bağlı olarak nakit vakıflarının hacminde şişme görülmektedir. Bu artış 1584 tarihinde zirveye ulaşmıştır. Ecdadımızın inşa edip türlü fedakârlıklarla ayakta tuttuğu bu güzel eserler, tarihî süreç içerisinde köklü tamiratlar görmelerine rağmen, hala dimdik ayakta ve faaliyetlerini sürdürmektedir.

www.hikmetyurdu.com